

Uniwersytet Śląski w Katowicach. Wydział Nauk Społecznych

TERESA WILK

ORCID: 0000-0002-7356-6502

teresa.wilk@us.edu.pl

*Sztuka jako potrzeba kształtowania pozytywnych zmian
w przestrzeni społecznej*

Art as a Need to Shape Positive Changes in Social Space

PROPOZYCJA CYTOWANIA: Wilk, T. (2023). Sztuka jako potrzeba kształtowania pozytywnych zmian w przestrzeni społecznej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 36(2), 139–151. DOI: 10.17951/j.2023.36.2.139-151

ABSTRAKT

Żyjemy współcześnie w nieprzychylniej rzeczywistości wielokulturowej, generującej szereg trudnych sytuacji, które społeczeństwo musi nieustannie oswajać. Ta rzeczywistość wymaga ciągłego dostosowywania się do niej, powodując różne postawy i zachowania. Nadrzędnym dobrem dla całego społeczeństwa staje się nabycie odpowiednich umiejętności i dyspozycji, by świat codzienny stał się możliwy do realizacji codziennych zadań. W tej drodze poszukiwaniu pozytywnych wzorów zachowań i uwarunkowań pożądaných zmian pomocna staje się sztuka, której wartość i potencjał może przyczynić się do modelowania rzeczywistości i postaw społecznych. Realizując swe funkcje społeczno-edukacyjne, sztuka w istotnym stopniu rewitalizuje przestrzeń społeczną, trzeba tylko stworzyć jej do tego szansę. Celem prowadzonych badań była próba ukazania możliwości zaistnienia zmian w życiu jednostki, jej postawach oraz w przestrzeni społecznej pod wpływem obecności sztuki. W przyjętej orientacji badań jakościowych posłużono się takimi metodami pozyskiwania danych jak wywiad swobodny ukierunkowany oraz analiza treści literatury przedmiotu. Istotną metodą poznania były też opinie twórców/ekspertów. Wyniki badań zaprezentowano w formie wypowiedzi badanych, które ukazują, że badani w większości dostrzegają funkcje społeczno-edukacyjne sztuki oraz potrafią je ulokować w przestrzeni zmian społecznych. Sztuka istotnie przyczynia się do zmian rozwojowych jednostki oraz przemian społecznych. Realizując swe funkcje artystyczne i nade wszystko społeczno-edukacyjne, pozwala na zaistnienie przemian w codziennym funkcjonowaniu człowieka, realizacji jego postaw i dostrzeżeniu potrzeby kształtowania rzeczywistości społecznej poprzez pozytywną aktywność własną. Sztuka sprzyja budowaniu świadomości społecznej, która przyczynia się do kompensacji obszaru życia społecznego. Docierając do odbiorcy, nie tylko pozwala się nią zainteresować, lecz także budzi

wrażliwość i chęć wprowadzania proponowanych rozwiązań do codzienności społecznej. Pełni funkcję integrującą i rewitalizującą.

Słowa kluczowe: sztuka; społeczeństwo; zmiany; potrzeba; aktywność; rzeczywistość społeczna

WPROWADZENIE

W perspektywie minionych stuleci dążenia poszczególnych społeczeństw zorientowane były na zapewnieniu sobie dobrego i bezpiecznego życia. Analizując przeszłość, wiemy, że zarówno w przeszłości, jak i w dobie obecnej nie istnieje kraj/państwo, które w pełni zaspokajałoby przedmiotowe dążenia wszystkich obywateli. Generalnie w codzienności społecznej stykamy się z wieloma zagrożeniami, trudnościami, które próbujemy oswoić czy przystosować do naszych potrzeb i możliwości. Wszechobecne trudności dostrzegał Zygmunt Bauman (2008, s. 106), pisząc:

Wiele wyznaczników współczesnego życia przyczynia się do obezwładniającego poczucia niepewności: wpływają one na obraz przyszłości świata jako takiego oraz przyszłości świata prywatnego, „świata w zasięgu ręki” jako zjawiska w istocie nieokreślonego, wymykającego się spod kontroli, a przez to przerażającego, i na przeczcucie, że aktualne znane już ramy działania nie zachowują się w tym kształcie na tyle długo, by umożliwić poprawne wyliczenie skutków własnego działania... Żyjemy dzisiaj, by posłużyć się pojęciem zapożyczonym od Markusa Doela i Davida Clarke’a, w atmosferze wszechobecnego strachu.

Gdzie zatem szukać rozwiązania piętrzących się problemów, kiedy dotychczasowe możliwości – jak widać – są nieskuteczne? Wydaje się, że jest taka sfera, która stwarza ogromne możliwości łagodzenia wszelkiego kryzysu. Przestrzeń tę dostrzegał Alain Touraine. „Przykładowo analizy Touraine’a nie napawają optymizmem, wskazują jednak, gdzie szukać informacji o terażniejszości i możliwej przyszłości: w kulturze. Kultura jest najlepszym nośnikiem marzenia o lepszej przyszłości, dowodził Ernst Bloch w zapoczątkowanych blisko wiek temu wielkich studiach nad utopią” (Bendyk, 2013, s. 75).

Kultura jest bytem stworzonym przez człowieka, jemu służy. Istotne jest jednak to, jak potrafimy korzystać z jej dorobku, a tym samym jak ją kształtujemy dla przyszłych pokoleń. „Kultura jest rodzajem pedagogiki etycznej wyzwalającej w społeczeństwie idealną czy kolektywną jaźń, drzemiącą gdzieś w głębi każdego z nas, jaźń w najdoskonalszy sposób reprezentowaną przez uniwersalny byt państwowy (...). Państwo uosabia kulturę, która stanowi ucieleśnienie wspólnego nam wszystkim człowieczeństwa” (Eagleton, 2012, s. 14–15). Kultura jest zatem metodą modelującą otaczającą nas rzeczywistość.

W tym działaniu zabezpieczającym współczesny świat przed katastrofą, w kreowaniu jego przestrzeni czy elementów, funkcję narratora pełni nie tylko kultura pojmowana w socjologicznym rozumieniu, ale też jej specyficzna kategoria,

jaką jest sztuka. Wielorakie określenia terminu *sztuka* nie zmieniają faktu, że – jak zauważa Władysław Tatarkiewicz – „sztuka [to] zarówno czynność, jak i pewna specyficzna umiejętność lub wytwór, tj. dzieło” (za: Brzoza 1982, s. 8). Różnorodność określeń sztuki, która dokonała się na przestrzeni wieków, nie zmieniła jej trwałych aspektów, wartości, potencjału i wiedzy ani doświadczenia, które prezentuje.

Jak pisze René Huyghe (1957, s. 3), „sztuka jest zasadniczą działalnością człowieka, niezbędną dla jednostki i dla społeczeństwa, istniejącą jako konieczna potrzeba od czasów najdawniejszych. Sztuka i człowiek są nierozłączne. Nie ma sztuki bez człowieka i nie ma także człowieka bez sztuki”. To spostrzeżenie nakłada na człowieka swoistą odpowiedzialność za własną aktywność realizowaną we wszystkich obszarach. Jako wartość ponadczasowa, nie tylko z uwagi na piękno, formę czy wartość konkretnego dzieła, lecz także ze względu na wartość nadrzędną, spotkanie, doświadczenie, poznanie i odczytanie przekazu, który staje się impulsem do społecznego dialogu, sztuka powinna towarzyszyć nam niezmiennie w naszej codzienności. Słusznie zauważył Joseph Beuys, niemiecki artysta, rzeźbiarz, który sam siebie określał mianem pedagoga, że sztuka tworzona jest dla społecznego dobra, a nie tylko dla konstatacji piękna jej formy. Każde dzieło sztuki, nie tylko rzeźba, staje się impulsem do społecznego dialogu, spotkania odmienności. Przesłanie płynące z dzieła sztuki powinno być odczytane tak, by tworzyło płaszczyznę poznania i porozumienia pomiędzy ludźmi. To sztuka powinna stwarzać przestrzeń i jakość społecznych relacji, by wspólnie i bez lęku budować wspólnotową przestrzeń (Beuys, 1990). W tym kontekście można powiedzieć, że deficyt sztuki w życiu społecznym wyzwała niepokój i strach przed odmiennością, nieznanym. Obecność sztuki kreuje możliwość zaspokojenia wielu kluczowych potrzeb człowieka, w tym poczucia bezpieczeństwa i swoistej jedności. Sztuka to wartość w życiu jednostki – warto to sobie uświadomić.

SZTUKA W PERSPEKTYWIE MOŻLIWOŚCI ZAISTNIENIA ZMIAN W PRZESTRZENI SPOŁECZNEJ

W minionych latach funkcjonowanie człowieka było warunkowane obecnością sztuki, jej społecznym oddziaływaniem. Te społeczne konteksty sztuki dostrzegali Herbert Read:

Sztuka (...). To istotna odmiana „bycia człowiekiem”. Życie bez sztuki to życie jałowe i brutalne. Człowiek jest przede wszystkim tym, który tworzy. Twórczość jest psychologicznym zaprzeczeniem zniszczenia. (...) Dzieło sztuki nie jest tylko ozdobą: jest wyrazem jednego z najgłębszych instynktów człowieka, instynktu, który kieruje go do rozszerzenia zakresu swego zmysłowego spostrzegania. Instynkt ten decyduje o rozwoju zmysłów w okresie dzieciństwa i jeśli zostanie przedłużony na okres życia dorosłego, zwykle podnieca ludzi do przedkładania działań konstruktywnych ponad działania niszczące. (cyt. za: Wojnar, 1984, s. 183)

Bauman (2011) początek XXI w. określił mianem płynnej nowoczesności – stanu, który cechuje bycie w stanie nieustannej zmiany. Płynność oznacza zmienność i nieuchronność doświadczania ryzyka nowych zagrożeń, które pojawiają się przed człowiekiem. Analizując przemyślenia filozofa i socjologa Ulricha Becka, można odnieść wrażenie, że w dobie obecnej ryzyko przyjmuje rolę architekta życia społecznego, zarówno w indywidualnym, jak i w zbiorowym zakresie (Beck, 2002).

W świecie obfitującym w konflikty, przemoc, deficyty tolerancji, odpowiedzialności, życzliwości i wszelkiej pomocy pojawia się potrzeba ograniczenia kolejnych nieprawidłowości. Z perspektywy pedagogicznej najbardziej pożądaną postawą społeczną, działaniem zapobiegającym rozprzestrzenianiu się owych deficytów, wydaje się być edukacja. W szeroko rozumianym procesie edukacji miejsce szczególne powinna zajmować sztuka jako kategoria artystyczno-społeczna realizująca szereg funkcji: artystycznych, emocjonalnych, estetycznych oraz społecznych i edukacyjnych. Jeżeli mamy kształtować człowieka w procesie wychowania, to – uwzględniając holistyczny wymiar tej aktywności – nie możemy zapominać o sztuce, jej wartości i potencjale, który w różnych obszarach ludzkiej egzystencji może i staje się swoistym przewodnikiem po współczesnym świecie. Słusznie zauważył Bauman w 2011 r. na Europejskim Kongresie Kultury we Wrocławiu, że jeżeli nie nadamy sztuce rangi najwyższej, to nie ochronimy lokalnych społeczności przed zagrożeniami ani nie stworzymy wielokulturowych wspólnot, które zadbają o wzajemne relacje i bezpieczeństwo. Temu poznaniu powinien towarzyszyć dialog, budowanie porozumienia, by stworzyć bezpieczną przestrzeń wspólnego życia. Obserwując narastające zagrożenia, Bauman (2018, s. 277) pisał:

Jeśli jest jakieś słowo, które powinniśmy do znużenia powtarzać, to jest nim dialog. Jesteśmy zachęceni do krzewienia kultury dialogu, starając się za pomocą wszelkich środków otwierać procesy, by stało się możliwe i pozwalało nam na odbudowę tkanki społecznej. Kultura dialogu zakłada autentyczne uczenie się, ascezę pomagającą nam rozpoznać drugą osobę jako ważnego interlokutora, pozwalającą nam patrzeć na przybysza, migranta, osobę należącą do innej kultury jako na podmiot, którego trzeba wysłuchać, uznać i docenić.

Analizując literaturę przedmiotu oraz obserwując codzienność współczesności, zrodziła się potrzeba, namysł czy próba ukazania możliwości zaistnienia zmian w życiu jednostki w przestrzeni społecznej pod wpływem obecności/percepcji sztuki dzięki edukacji przez sztukę. Celem prowadzonych badań była próba ukazania możliwości zaistnienia zmian w życiu jednostki, jej postawach oraz w przestrzeni społecznej pod wpływem obecności sztuki. Chciałam poznać opinie badanych, czy dostrzegają możliwości takich zmian. Uczyniłam to zasadniczym celem moich badań. Ponadto starałam się odpowiedzieć na kilka pytań/probleatów badawczych, m.in.: Czy są potrzebne i jaką funkcję w przestrzeni społecznej

pełnią instytucje kultury? Jakie zdaniem badanych jest znaczenie sztuki dla rozwoju i aktywizacji społecznej? Jaki potencjał więziotwórczy i rewitalizujący prezentuje sztuka?

W badaniach o charakterze jakościowym posłużyłam się wywiadem swobodnym ukierunkowanym. W badaniach uczestniczyła młodzież szkolna w wieku 12–18 lat (100 osób). Dobór próby był celowy, tak by młodzież reprezentowała po 20 uczniów ze wsi, małego miasta i dużego miasta. W badaniach uczestniczyli też nauczyciele z tych szkół (13 osób). Dodatkowo w badaniach wykorzystane zostały opinie twórców/ekspertów (w grupie tej było 19 twórców), artystów i edukatorów w zakresie sztuki. Badania przeprowadzono w latach 2017–2020.

W literaturze przedmiotu znajduje się wiele przykładów badań i analiz odnoszących się do obecności sztuki w edukacji młodzieży, jak chociażby szkół jezuickich i pijarskich z XVII w. Warto zwrócić uwagę na opracowania Heleny Radlińskiej (1961) i Herberta Reada (1976), a także współczesnych badaczy: Dzierżymira Jankowskiego (1993), Ireny Wojnar (1995), Janusza Plisieckiego (2009), Elżbiety Kukuły (2010), Krystyny Pankowskiej (2010, 2013). Wspomniane opracowania odnoszą się zasadniczo do funkcji sztuki, jej miejsca w procesie kształcenia i wychowania oraz uczestnictwa młodzieży w propozycjach instytucji kultury. To znaczące tematy, ale nie odnajduję w opracowaniach zbyt wielu odniesień do świadomości młodych ludzi czy ich wychowawców co do możliwości zmian, jakie niesie za sobą sztuka w sytuacji wielorakich sytuacji kryzysowych, jakie są współczesnym społecznym doświadczeniem.

WYNIKI PRZEDMIOTOWYCH BADAŃ

Sztuka w każdej epoce, jeżeli tylko pozwoli się jej zaistnieć, oferuje określone wartości wpisujące się w przestrzeń społeczną – otwiera się w niej, zaprasza do kontaktu, opisuje rzeczywistość, nadaje kierunek myślenia o przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Jak zauważał Heliodor Muszyński (1978, s. 304),

sztuka jest nosicielem określonych treści, które poprzez nią i wraz z nią docierają do ludzi, bywają przez nich przyswajane, przeżywane oraz przekazywane sobie nawzajem. (...) Sztuka, wprowadzając człowieka w świat określonych wartości, angażuje go do służenia tym wartościom oraz do ich obrony.

Wobec powyższego istotnym zagadnieniem badawczym stało się pytanie o znaczenie instytucji kultury w środowisku lokalnym. Badana młodzież z dużego miasta powszechnie stwierdziła: *Instytucje kultury w przestrzeni miasta są ważne, dzięki nim wszyscy mogą się rozwijać*. Dostrzeżono tu szerszy kontekst społeczny: *Instytucje kultury są potrzebne, bo sztuka pozwala na poznanie i dialog między ludźmi*. Badani zauważali, że jest ich dużo, ale nadal powstają nowe. Młodzież z małego miasta i ze wsi z kolei dostrzega w instytucjach kultury: *Możliwości*

edukacji i rozwoju, poznania czegoś nowego. Pomimo zróżnicowanego dostępu – z racji miejsca zamieszkania – do instytucji kultury młodzież trafnie rozpoznaje ich znaczenie i istotę.

W podobnym tonie wypowiadali się nauczyciele – obok rozwoju i realizacji funkcji edukacyjnych zwrócili uwagę na konteksty społeczne: *Instytucje kultury wzbogacają przestrzeń miejską w aspekcie architektonicznym, sprawiają, że miasta są piękniejsze; Obecność instytucji kultury, ich różnorodność sprawia, że mieszkańcy mogą doświadczać sztuki w różnym wymiarze i zakresie. Umożliwia poznawanie kultur obcych, ich zrozumienie; Zbiorowe doświadczanie sztuki pozwala na wyzwolenie emocji i przeżyć, które potem można przenieść na praktykę społeczną.* Te trafne spostrzeżenia wskazują nie tylko na funkcje edukacyjne czy estetyczne, ale też na funkcje społeczne, inicjujące kreowanie wspólnej przestrzeni życia.

W tym zakresie istotne było poznanie opinii twórców/ekspertów. W wypowiedziach ujawniła się różnorodność spostrzeżeń/przemyśleń: *Instytucje kultury są potrzebne, niosą za sobą bagaż doświadczeń historycznych, można powiedzieć – żywą historię o świecie; Takie miejsca umożliwiają kontakt ze sztuką, jej doświadczenie, percepcję strony artystycznej i społecznej, sztuka bowiem wyznacza kierunek myślenia, namysłu nad obecną rzeczywistością; Instytucje kultury wzbogacają atrakcyjność środowiska lokalnego, pozwalają na doświadczenia i przeżycia artystyczne.*

W wypowiedziach pojawiła się też następująca opinia: *Obecność instytucji kultury uszlachetnia przestrzeń życia mieszkańców oraz ich samych, pozwala im się lepiej poczuć, wzrasta też prestiż miasta.* Twórcy/eksperti zwrócili uwagę również na inne niż edukacyjne konteksty, zwłaszcza na aspekty społeczne, istota wspólnego doświadczania sztuki budzi bowiem wrażliwość, kształtuje kierunek myślenia, kreuje odpowiedzialność za drugiego człowieka, a wreszcie pozwala w *Innym* dostrzec człowieka podobnego do siebie, z podobnymi oczekiwaniami. Twórczość pozwala nieco szerzej spojrzeć na rolę instytucji kultury w mieście; instytucji, które umożliwiają twórcom posiadającym szerszą wyobraźnię i wrażliwość na eksponowanie własnych dzieł sztuki. Wiedzą oni, czym sztuka jest dla człowieka w jego codziennej trudnej drodze. Pozwala się przede wszystkim porozumieć, a to już milowy krok do dialogu.

Z przywołanych wypowiedzi wynika potrzeba obecności instytucji kultury w środowiskach zamieszkania. Inną kwestią pozostaje chęć uczestniczenia w ofertach kultury. Młodzież z dużego miasta zdecydowanie to potwierdziła: *Mieszkańcy chodzą do instytucji kultury coraz częściej, zwłaszcza gdy otworzono NOSPR i Muzeum Śląskie.* Pojawiły się także inne opinie: *Ludzie nie chodzą do instytucji kultury, bo nie mają takiej potrzeby, wolą oglądać telewizję.*

W podobnym zakresie zapytano młodzież z małego miasta i ze wsi. Tu odpowiedzi były podobne: *Mieszkańcy zasadniczo nie korzystają z instytucji kultury*

z powodu braku ich w przestrzeni społecznej; Tylko nieliczni, i to rzadko, korzystają z ofert kulturalnych w trybie wyjazdowym. Brak instytucji kultury może w pewnym zakresie uzasadniać brak zainteresowania ich ofertami. Jak jednak wytłumaczyć brak zainteresowania instytucjami kultury, które w tak znacznym stopniu są usytuowane w przestrzeni miasta? Za dość trafną należy uznać obserwację jednego z badanych, który zwrócił uwagę na brak potrzeby korzystania z tych instytucji.

Nauczyciele postrzegają partycypację społeczności lokalnych w ofertach instytucji kultury podobnie jak uczniowie. W znacznej mierze ową obecność w kulturze/sztuce warunkują obecnością tych instytucji w miejscu zamieszkania. Ponadto dostrzegają: *Brak zainteresowania powszechnego tymi instytucjami przez, jak się wydaje, większość mieszkańców. Uczestnicząc systematycznie, przynajmniej raz w miesiącu, w jakimś wydarzeniu kulturalnym, zasadniczo dostrzegam te same twarze.* Wydaje się zatem, że znaczny odsetek partycypujących w sztuce to stale te same osoby. Nauczyciele poruszyli też kwestie finansowe, które dla wielu osób mogą stanowić znaczącą barierę w dostępie do kultury. To w pewnym zakresie zapewne istotny czynnik, ale takie stanowisko społeczne świadczy o braku wiedzy na temat możliwości korzystania z ofert instytucji kultury w ramach promocji, zniżek lub wolnego wstępu na dane wydarzenie.

W zbliżony sposób wypowiedzieli się twórcy/eksperti. Co ciekawe, przedstawili podobne argumenty w odniesieniu do ograniczonej obecności społeczeństwa w wydarzeniach kulturalnych: *Konieczność rozbudowy zajęć szkolnych w zakresie sztuki, prowadzenie zajęć przez twórców/artystów w ramach zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych – to może w znacznym stopniu przyczynić się do rozbudzenia zainteresowania sztuką, każdą jej dziedziną.* Twórcy dostrzegli też konieczność rozbudowania formuły promowania sztuki w przestrzeni społecznej, większej reklamy, zdynamizowania jej formy, co w ich opinii zdecydowanie zwiększyłoby zainteresowanie sztuką. Pojawiły się też inne głosy: *Żeby zainteresować sztuką, trzeba ją wyprowadzić na zewnątrz ich siedzib, trzeba sztukę wpleść w przestrzeń miasta i stymulować nią mieszkańców. Te prezentacje powinny być bezpłatne.* To ciekawe spostrzeżenie, a zarazem trafne, gdyż w kraju mamy wiele przykładów instytucji, które promują własną sztukę w otwartej przestrzeni, np. Teatr im. Heleny Modrzejewskiej w Legnicy, Teatr Polonia w Warszawie, Teatr im. Jerzego Szaniawskiego w Wałbrzychu, Opera we Wrocławiu i wiele innych.

Sztuka – jak już wspominałam – niesie za sobą wiele dobra, uczy nas funkcjonować w codziennej rzeczywistości zróżnicowanego kulturowo świata, pełni wiele funkcji. Trudno zatem nie zauważyć, że jest wartością. Twierdzili tak już starożytni filozofowie, jak Platon czy Arystoteles, oddając sztuce należną wartość. O wartość sztuki zapytałam nauczycieli i twórców/ekspertów. W pierwszej badanej grupie powszechnie potwierdzono: *Sztuka jest wartością dla wszystkich grup społecznych, nawet tych, które nie uczestniczą w ofertach kultury, bo nie*

odczuwają takiej potrzeby; Sztuka jest wartością społeczną, kształtuje relacje społeczne, uczy pewnych zachowań i postaw. To cenne uwagi nauczycieli, którzy odpowiadają za kształt edukacji i wychowania.

W podobnym tonie potwierdzili wartość sztuki twórcy/eksperci, postrzegając ją z perspektywy właśnie twórców poszczególnych dziedzin sztuki, co dało się odczytać w ich wypowiedziach: *Wszyscy twórcy sztukę postrzegają jako wartość, gdyby tak nie było, nie byłoby sztuki. Sztuka ma dla nas, artystów, wartość artystyczną, emocjonalną, estetyczną, ale także społeczną i edukacyjną. Sztuka jest swoistą nauką dla społeczeństwa.*

Trudno nie zgodzić się z przywołanymi opiniami, które powszechnie zaświadczać o wartości sztuki, i to niezależnie od tego, w jakim kontekście o tej wartości mówimy. Najważniejsze jest to, że jako odbiorcy potrafimy ją dostrzec i z niej korzystać.

Rzeczywistość nie napawa optymizmem. Codziennosc dostarcza wielu przykładów niepokojących zjawisk, z którymi przychodzi nam się zmierzyć, aby zaspokoić niezbędne potrzeby. Tu z pomocą – jak zauważał Bauman – może przyjść nam kultura, która stanie się przewodnikiem po współczesnym świecie. Kultura i sztuka, pełniąc szereg funkcji w przestrzeni społecznej, mają realną szansę wzbogacania tej przestrzeni oraz wyposażania ludzi czy poszczególnych grup społecznych w wiedzę niezbędną do wspólnotowego istnienia.

Skoro w rzeczywistości odnotowujemy przykłady zmian w zachowaniach w przestrzeni społecznej, to naturalnym krokiem stała się próba poznania, czy i w jakim zakresie badana grupa dostrzega przemiany indywidualne czy społeczne poprzez uczestnictwo w sztuce.

Młodzież z dużego miasta w całości stwierdziła: *Uczestnictwo w różnych propozycjach sztuki przyczynia się do zaistnienia pozytywnych zmian w postawach ludzi oraz w przestrzeni społecznej.* Ponadto młodzi ludzie zauważyli: *Sztuka jest czynnikiem wywołującym zmiany, to impuls do aktywności.* Można powiedzieć, że sztuka może być swoistym laboratorium, ponieważ *doświadczenie danego przekazu pozwala uwolnić się od problemów.* Jak wskazali uczniowie, *sztuka może wzbudzić pasję poprzez doświadczenia teatralne czy literackie.* Ważnym aspektem było zwrócenie uwagi na wspólne przeżywanie sztuki: *To pozwala na uwrażliwienie i współodczuwanie.* Młodzież również stwierdziła, że *piękno zawarte w sztuce łagodzi konflikty, nieporozumienia, może budować dialog pomiędzy ludźmi.* To znakomite dostrzeżenie wartości sztuki w codziennym funkcjonowaniu społecznym. Podobne stanowisko przedstawili uczniowie z małego miasta, zwracając uwagę na doświadczenia w poszczególnych dziedzinach sztuki realizowanych w systemie szkolnym: *Zajęcia z muzyki lub plastyki pozwalają na rozwój posiadanych umiejętności, pozwalają poznać nowe obszary rzeczywistości; Uczestnictwo w spektaklu teatralnym lub filmie pozwala lepiej zrozumieć określone zachowania. Zrozumienie tych zachowań powoduje możliwość*

zaistnienia pozytywnych zmian w zachowaniu i postępowaniu człowieka. Przedstawione spostrzeżenia młodzieży dają nadzieję na lepsze zrozumienie zaistniałej rzeczywistości i podejmowanie słusznych dla społeczeństwa decyzji.

W wypowiedziach badanej młodzieży ze wsi pojawiły się też wskazania na możliwość zaistnienia przemian pod wpływem sztuki. Zasadniczo zwracano uwagę na *ogólny rozwój człowieka, za sprawą czego może on podejmować dobre decyzje dla siebie i innych.*

Przedstawione stanowiska młodzieży ukazują wartość sztuki i jej potencjał artystyczny, ale nade wszystko potencjał społeczny i edukacyjny. Najważniejsze jest to, że dotychczasowa edukacja pozwoliła im dostrzec możliwości zaistnienia pozytywnych zmian pod wpływem doświadczania sztuki.

W tym zakresie za istotne uznano poznanie stanowiska nauczycieli. Ta grupa zawodowa w swoich wypowiedziach generalnie przyznała: *Sztuka zawsze przyczynia się do pozytywnych zmian. Każda dziedzina sztuki: film, muzyka, teatr, oddziałuje na emocje, a to może sprawiać, że odbiorca zmieni swój pogląd na dane zjawisko, postawę; Sztuka pobudza do refleksji, zastanowienia, a to pierwszy krok do analizy rzeczywistości, do zmiany dotychczasowego stanowiska.*

Zwracano też uwagę na aspekty edukacyjne: *Każdy przekaz ze strony sztuki jest lekcją, procesem edukacyjnym, od jednostki tylko zależy, czy zechce tę lekcję przyjąć. Sztuka uczy moralnych wyborów pomiędzy dobrem i złem, dobrze przygotowuje jednostkę, społeczeństwo do wspólnego życia.* To istotne przemyślenia, zwłaszcza w przestrzeni wielokulturowej.

Podobnie swoje stanowisko zaprezentowali twórcy/ekspertsi: *Sztuka jest ze swojej istoty społeczna i społeczeństwu służy, dlatego każda prezentacja dzieła sztuki wyzwała pytania, na które odbiorca poszukuje odpowiedzi.* W tym zakresie poszukiwałam też odpowiedzi wśród reprezentantów tej grupy na pytanie, czy sztuka może zmienić przestrzeń miasta lub środowiska społecznego:

Sztuka wpływa na społeczności, w przestrzeni jest wiele przykładów potwierdzających ten fakt. Można ludzi zachęcić do współtworzenia danego projektu. To zbliża ludzi. Doświadczanie sztuki w różnym wymiarze pozwala na zmianę mentalności, mechanizmy funkcjonowania społecznego. Ludzie identyfikują się z daną przestrzenią, postrzegają ją jako swoją i są za nią bardziej odpowiedzialni. To nastawienie zmienia też postawy ludzi względem siebie, ludzie stają się bardziej przyjaźni.

Zaistnienie w przestrzeni miasta instytucji kultury zmienia jego obraz:

Sztuka jest wartością w każdej komunikacji, który przekazuje; popatrzmy nie tylko na wydarzenia, które odbywają się w instytucjach kultury, ale także na same budynki, przykłady architektury, które także są sztuką; to one wzbogacają przestrzeń miasta, czynią go piękniejszym, stają się punktem odniesienia, identyfikacji z daną przestrzenią. Miasto staje się bogatsze o budynki, prezentowaną architekturę, jak również o przeżycia, doświadczenia mieszkańców płynące z percepcji poszczególnych dziedzin sztuki.

Wypowiedzi twórców/ekspertów przekonują o sile oddziaływania sztuki bezpośrednim lub pośrednim. Potwierdzają, że sztuka może zmienić oblicze miasta, a tym samym jego mieszkańców, którzy ubogacają się poprzez doświadczanie piękna sztuki.

W prowadzonych rozważaniach byłam zainteresowana stanowiskiem twórców/ekspertów w zakresie rozumienia społecznego charakteru sztuki. Tu pojawił się szereg wypowiedzi, które wskazują na zasadniczą kwestię – sztuka tworzona jest przez ludzi i dla potrzeb ludzi, to oni ją na co dzień użytkują: *Sztuka opowiada o wartościach, sama będąc wartością społeczną daną człowiekowi dla sprawnego komunikowania się, odczytywania jej piękna; Społeczny charakter sztuki wyraża się m.in. w tym, że każde dzieło sztuki przesyła określony komunikat do odbiorców, jest formą przekazu między nadawcą a odbiorcą. My jako odbiorcy ten kod odczytujemy, zastanawiamy się i podejmujemy decyzję w danym zakresie.* To ściśle nawiązanie do interpretacji sztuki w ujęciu Beuysa, dla którego każde dzieło sztuki jest społecznym komunikatem.

Sztuka odzwierciedla codzienność, aktywność człowieka, formułuje pytania i stara się na nie które znaleźć odpowiedź. Można powiedzieć, że sztuka w codzienności jest rodzajem rozmowy ze społeczeństwem. Każda dziedzina sztuki prowokuje nas do podjęcia rozmowy, która przyczyni się do lepszego zrozumienia świata.

To coś, co istnieje i pojawia się w sytuacji problemów, których doświadczają ludzie. Jest w każdym aspekcie naszego życia, tylko my nie zawsze to dostrzegamy. To kolejny aspekt, który powinien zainteresować nauczycieli, wychowawców, sztukę należy poznawać każdego dnia, jest powołana po to, aby nam służyć.

Stanowisko twórców znacząco koresponduje z przemyśleniami Beuysa i słusznie badani widzą w sztuce społeczne konteksty budowania porozumienia pomiędzy ludźmi.

W perspektywie poczynionych rozważań postanowiłam również zapytać młodzież, czy dostrzega wymierne korzyści, jakie sztuka daje miastu. Młodzież z dużego miasta stwierdziła: *Sztuka daje szeroki dostęp do edukacji dla całego społeczeństwa. Buduje relacje społeczne, tak istotne w czasie wielu zagrożeń.* Zwrócono uwagę również na aspekt promocyjny miasta:

Sztuka niezmiennie promuje miasto, sprawia, że ludzie interesują się jego przestrzenią i chcą uczestniczyć w wydarzeniach kulturalnych. To jest także ważne w zakresie turystyki, jak miasto ma coś ciekawego do zaoferowania, to do miast przybywają turyści. Poprzez architekturę budynków, instytucji kultury miasto staje się piękniejsze i budzi zainteresowanie wśród mieszkańców.

Edukacja, piękno i rozwój miasta – to wszystko przyczynia się do stwierdzenia, że sztuka w przestrzeni miasta przynosi wymierne korzyści dla wszystkich jego mieszkańców.

W grupie uczniów z małego miasta i wsi w znacznie mniejszym zakresie potrafią wskazać wymierne korzyści ze sztuki, ale i tak pojawiło się kilka wypowiedzi, w których odnotowano edukacyjny charakter sztuki oraz wzrost zainteresowania takim miastem, w którym sztuka jest powszechna, w którym funkcjonują instytucje kultury. Na podstawie wypowiedzi badanych można stwierdzić, że w ich opinii sztuka pozostaje niezmiennie wartością istotną w życiu człowieka i funkcjonowaniu całego społeczeństwa. Realizacja codzienności dostarcza nam szereg niepokojących zjawisk, dlatego tak istotnym zagadnieniem jest wprowadzanie sztuki do codziennego życia. Trzeba się nauczyć z niej korzystać. Konieczna jest szersza edukacja szkolna, która pozwoli na dostrzeżenie i zrozumienie sztuki, na czerpanie z jej wartości i umiejętne odczytywanie przekazów, jakie do nas kieruje. Badani słusznie zauważyli, że sztuka pozwala na rozwój, wprowadza zmiany w osobowości jednostek, pozwala zmieniać ich postawy i być wrażliwym na odmienność. Znamienne jest to, że respondenci – i to nie tylko nauczyciele i twórcy/eksperti, lecz także uczniowie – potrafili dostrzec, że sztuka jest elementem aktywizującym społeczeństwo, a tym samym prowadzącym do rewitalizacji społecznej w różnych obszarach życia. Doświadczanie sztuki – jak zauważyli badani – powoduje dokonywanie się szeregu przeobrażeń zarówno w osobowości jednostki, w systemie społecznego funkcjonowania, jak i w przestrzeni miasta, które staje się piękniejsze i bardziej interesujące dla mieszkańców i dla ludności napływowej, czyli turystów. Co ciekawe, dostrzeżono również wkład sztuki w budowanie więzi społecznych, co w przypadku społeczeństw wielokulturowych nabiera szczególnego znaczenia. Obca kultura staje się dla społeczeństwa swoistą lekcją mającą na celu poznanie czegoś nowego, możliwością zrozumienia odmienności i włączenia tej odmienności do wspólnego codziennego społecznego funkcjonowania. Wypowiedzi badanych jednoznacznie wskazują, że sztuka jest potrzebą w kształtowaniu pozytywnych zmian, zarówno w układzie indywidualnym, jak i społecznym.

ZAKOŃCZENIE

Trudno nie zgodzić się z następującą opinią: „Zdobycie wiedzy o sztuce nigdy się nie kończy. Zawsze jest coś nowego do odkrycia” (Gombrich, 2013, s. 36). Właśnie ta refleksja powinna nam przyświecać w codziennym zmaganiu się z rzeczywistością. Przeszłość, ale i współczesność dowodzi, że sztuka wzbogaca i edukuje człowieka, pozwala mu się zmieniać i rozwijać, doświadczać dobra i piękna. Pełniąc szereg funkcji, sztuka ukierunkowuje nasze myślenie o drugim człowieku, nakreśla nam drogę, którą powinniśmy kroczyć we wspólnej wędrówce przez świat. Wyniki prowadzonych badań ujawniły, że o ile nauczyciele i twórcy/eksperti jednomyślnie dostrzegają wartość sztuki w codziennym życiu społecznym, o tyle wśród młodzieży, zwłaszcza z małego miasta i ze wsi, pojawiają się

pojedyncze głosy, w których takiej zależności – obecności sztuki i pozytywnych przemian – nie dostrzeżono. To właśnie nakazuje myśleć, że w grupie młodego pokolenia znajduje się wielu młodych ludzi, do których sztuka w swym aksjologicznym wymiarze jeszcze nie dotarła. Stąd tak pilna potrzeba wprowadzenia powszechnej edukacji w zakresie sztuki. Im prędzej tego dokonamy, tym szybciej społeczeństwo dostrzeże potencjał, jaki w niej tkwi – potencjał do budowania bezpiecznej i wspólnej przestrzeni życia. Słusznie już kilka dekad temu Wojnar (1970, s. 15) zauważała:

W epoce współczesnej dzięki wielu rozmaitym okolicznościom wzrasta rola sztuki w życiu człowieka i z tej racji, zarówno w estetyce, jak i w pedagogice, zarysowują się zupełnie nowe problemy. Dlatego dziś tak wiele dyskutuje się na temat wychowania przez sztukę, to znaczy takiego wychowania, które uznaje sztukę za czynnik kształtowania osobowości.

Edukacja dla sztuki i przez sztukę to współczesna potrzeba, która z kolei wyzwoli potrzebę kształtowania ładu społecznego i wzajemnego szacunku. Czy ktoś tego słucha? – chciałoby się zapytać za Józefem Szajną. Mam nadzieję, że niniejsze opracowanie stanie się kolejnym głosem w ważnym społecznym dialogu o potrzebie sztuki w codziennym życiu, by idee Beuysa mogły powszechnie zaistnieć.

BIBLIOGRAFIA

- Bauman, Z. (2008). *Zindywidualizowane społeczeństwo*. Gdańsk: GWP.
- Bauman, Z. (2011). *Kultura w płynnej nowoczesności*. Warszawa: Narodowy Instytut Audiowizualny.
- Bauman, Z. (2018). *Retropia. Jak rządzi nami przeszłość*. Warszawa: PWN.
- Beck, U. (2002). *Spoleczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bendyk, E. (2013). Między mitem a rozumem. *Polityka*, (37), 74–76.
- Beuys, J. (1990). *Teksty, komentarze, wywiady*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Ruchu i Centrum Sztuki Współczesnej.
- Brzoza, H. (1982). *Wielość sztuk – jedność sztuki*. Warszawa: WSiP.
- Eagleton, T. (2012). *Po co nam kultura?* Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza.
- Gombrich, E.H. (2013). *O sztuce*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Huyghe, R. (1957). *L'art et l'homme*. Vol. 1. Paris: Larousse.
- Jankowski, D. (1993). Edukacja kulturalna, czyli jaka? W: D. Jankowski (red.), *Edukacja kulturalna. Szkoła i rodzina* (s. 8–23). Kalisz: Wojewódzki Ośrodek Metodyczny.
- Kukuła, E. (2010). Sztuka w wychowaniu dawniej i dziś. W: K. Pankowska (red.), *Sztuka i wychowanie. Współczesne problemy edukacji estetycznej* (s. 38–50). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Muszyński, H. (1978). Podstawowe dziedziny wychowania. W: M. Godlewski, S. Krawcewicz, T. Wujek (red.), *Pedagogika* (s. 297–325). Warszawa: PWN.
- Pankowska, K. (2013). *Kultura – sztuka – edukacja w świecie zmian*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. DOI: 10.31338/uw.9788323520474
- Pankowska, K. (red.). (2010). *Sztuka i wychowanie. Współczesne problemy edukacji estetycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.

- Plisiecki, J. (2009). Sztuka wpisana we współczesne nauczanie i wychowanie. W: W. Bobrowicz (red.), *Pedagogika i kultura. Pomiędzy teorią a praktyką* (s. 9–23). Lublin: Oficyna Wydawnicza Verba.
- Radlińska, H. (1961). *Pedagogika społeczna. Pisma pedagogiczne*. T 1. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Read, H. (1976). *Wychowanie przez sztukę*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wojnar, I. (1970). *Estetyka i wychowanie*. Warszawa: PWN.
- Wojnar, I. (1984). *Sztuka jako „podręcznik życia”*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Wojnar, I. (1995). *Teoria wychowania estetycznego*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.

ABSTRACT

Nowadays we live in an unfavorable multicultural reality that generates a number of difficult situations that society must constantly get used to. This reality requires constant adaptation to it, causing various attitudes and behaviors. The main good for the entire society is the acquisition of appropriate skills and dispositions, so that the everyday world becomes possible to carry out everyday tasks. In search of the positive patterns of behavior and conditions for the desired changes, art becomes helpful, the value and potential of which can contribute to modeling reality and social attitudes. Performing its social and educational functions, art significantly revitalizes social space, it just needs to be given a chance to do so. The aim of the research was an attempt to show the possibility of changes in the life of an individual, his/her attitudes, and in the social space under the influence of the presence of art. In the adopted orientation of qualitative research, such methods of data acquisition as free-targeted interviews and analysis of the content of the subject literature were used. An important method was also the opinion of artists/experts. The results of the research were presented in the form of the respondents' statements, which show that the respondents mostly perceive the social and educational functions of art and are able to locate them in the space of social change. By fulfilling its artistic and, above all, social and educational functions, it allows for changes in the everyday functioning of a person, the implementation of his/her attitudes, and the perception of the need to shape social reality through positive own activity. Art is conducive to building social awareness, which contributes to compensating the area of social life. Reaching the recipient, not only allows them to become interested in it but also awakens their sensitivity and willingness to introduce the proposed solutions into everyday social life. It has an integrating and revitalizing function.

Keywords: art; society; changes; need; activity; social reality